

Csортán Ferenc

A KISVÁROS ÉS A NAGYVILÁG KÖZÖTT. KÉT ÚJ BALKÁN- REGÉNY

CRISTIAN TEODORESCU: *MEDGIDIA, A HAJDANI VÁROS.*
FORDÍTOTTA KOSZTA GABRIELLA. MAROSVÁSÁRHELY,
LECTOR KIADÓ, 2014.

LIDIJA DIMKOVSKA: *TARTALÉK ÉLET.* FORDÍTOTTA CZINEGE-
PANZOVA ANNAMÁRIA. BUDAPEST, NAPKÚT KIADÓ, 2015.

Mindkét regény, amelyekről szólunk, esemény – amennyire van még Közép-Európában olvasója a regényeknek (persze hogy van). Események – mert izgalmas, jó könyvek. Elolvasásuk bepillantást nyújt két délkelet-európai ország, illetve társadalom újabb kori történetébe (is). Akkor, amikor már „lecsengett” a Balkán „divatja”. Hiszen az 1989-es rendszerváltozások idején és az azokat követő békés vagy véres polgárháborúk éveiben egy ideig az volt az evidencia, hogy a „balkanológia” vagy „balkanisztika” a legfontosabb társadalomtudomány, legalábbis Európában... Aztán felállt az új geopolitikai paradigma, a hullámok eltakarodtak – és a világ nagy balkanisztikai think-tankjai sorban megszűntek vagy lenyelték őket más kutatóintézetek... (és megnőtt az ázsiója az „iszlamológiának” vagy „dzsihadológiának”).

De talán most jött el az ideje a Balkánon az elemzéseknek, a részletes, tárgyilagos bemutatásoknak. Ilyen e két, immár magyarul is olvasható regény.

Az első 2009-ben jelent meg a iasi-i Poliromnál, értékes díjakat kapott, majd 2014-ben újra kiadták.

1. Cristian Teodorescu könyvének színhelye, sőt főszereplője Medgidia, egy dobrudzsai kisváros. A vidék, a Duna torkolatától délre fekvő sivár tengerparti sztyeppe az 1420-as évektől az 1877-es orosz-oszmán, nagybárá a mai Bulgária területén lefolyt háborúig oszmán terület volt, északi,

nagyobb részét a háború után kapta meg az akkor még Egyesült Fejedelemségeknek nevezett majdani Románia, tulajdonképpen kárpótlásként a krími háború után Oroszországtól elvett, majd 1877-ben az oroszoknak visszaadott három dél-besszarábiai megyéért (az 1877-es háborúban a román csapatok is részt vettek, ekkor ért véget a Fejedelemségeknek a közepkortól tartó, a korban már csak névleges vazallusi jogállapota). Az Oszmán Birodalom a 18. század óta visszavonulóban volt minden határterületén, tehát a Balkánon is – de mindvégig volt vitalitás benne, állandóan próbálkozott reformok révén modernizálódni, ennek részeként például éppen Dobrudzsában megépítették 1858–60-ban (angol tőkével) a birodalom első vasútját Cernavoda és Konstanca között. 1878-ban a terület, melyen történelme folyamán mindig több etnikum és vallás élt (az utóbbi 200 évben törökök, tatárok, lipovánnak nevezett óhitű oroszok, cserkeszek, gagauzok, ukránok, bolgárok, a Balkánról áttelepült „macedóniai” vlachok vagy arománok, németek, muzulmán cigányok, a tengerparti városokban görögök, olaszok, zsidók, örmények), Romániához kerülve megkezdte máig tartó rohamos fejlődését. Medzsidiát 1858-ban, a vasútépítéssel összefüggésben alapította Abdül Medzsid szultán, egy régi, jelentéktelen falucska helyén – mely a tág, mocsaras völgyön átmenő, nyugati irányba folyó patak nevét viselte: Kara Szu. Törökül ’fekete víz’. Ami aztán Cernavodánál folyik a Dunába – ami bolgárul jelenti ugyanazt. 1860-ra készült el a mecset, neve természetesen Medzsidié Dzsámi. Ugyanakkor, amikor a vasút is. Az oszmán korból területünkön alig több mint másfél évtized volt még hátra, még megépül a medresze (muzulmán vallási főiskola), valamint a márványpadlós, kupolás fürdőépület.

A terület 1878 után kivirul: megépül a vasútállomás, majd az innen északra, a Tulcsa (Tulcea) városához vezető szárnyvonal. A városokban közigazgatási palotákat, valamint monumentális, kupolás-tornyos ortodox templomokat emelnek. A régiónak ipara is, mezőgazdasága is rohamosan fejlődött, ma Konstanca a Fekete-tenger egyik jelentős kikötője – és Cernavodán épült fel Románia eddig egyetlen atomerőműve. A lakosság száma megtöbbszöröződött – és közben a fentebbi etnikum-névsor lerövidült, sokan elvándoroltak (zsidók, bolgárok, örmények, németek, olaszok, törökök, tatárok, oroszok – bár ez utóbbiakból még maradtak). Kis közjáték a 20. század elején: a régióval délen szomszéd, kétmegyéni, főleg törökök és tatárok lakta bulgáriai területsávot 1913-ban Romániához csatolták, amely később, az első világháború vége után ide telepítette a Görögország északi területeit elhagyó arománok (vlachok) tömegeit. A Teodorescu-re-

gény eseményeinek az „előtörténetéhez” tartozik még egy – a mai történetírásban nagyon diszkréten kezelt – epizód: Románia 1916-ban történő belépését a világháborúba jelentős terület- és embervesztés követte, elsősorban Dobrudzsában, a német és bolgár csapatok részéről. A területen, a Duna-deltát kivéve, bolgár közigazgatást vezetnek be, a háború végéig, a macedóniai front 1918 novemberében történt összeomlásáig, illetve a Központi Hatalmak háborúvesztéséig.

A regény a címadó kisváros életét meséli, 1940-tól a második világháború utáni évekig, Romániának a szovjet minták és érdekek szerint való megszervezése és igazgatása koráig. A történések laza kerete egy, Medzsidiába települt ambiciózus havasalföldi fiatalember családalapítása és kitartó munkája, hogy felvirágoztassa a városka vasútállomásán működő vendéglőt. Minthogy sikeres hősünk (a valóságban a könyv írójának nagyapja) „fel nő” a helyi elit tagjává, a szereplők történetei a város háborús évekbeli eseménydús krónikáját, heterogén és mégis jól működő társadalmát képezik le. És mindez végül az ország és a korszak tágabb kontextusába is illeszkedik, annak helyi megvalósulása.

A zsebkönyv méretű könyvecske 102 igen rövid fejezetből áll. Átlagos hosszuk két, két és fél oldal – gondolhatnók, hogy valamiféle ál-lexikon, mint Temesi Ferenc *Pora* vagy Milorad Pavič *Kazár szótára*. De nem, túl azon, hogy e két könyv is ugyancsak epikus alkotás, a Medzsidia-könyv regény a javából. Csak éppen ez a forma kellett ahhoz, hogy a könyv nemcsak a vasútállomás restije és annak nyughatatlan működtetője regénye legyen, hanem e sokszínű-sokágú, de mégis koherens világé.

Sorban felvonulnak Fanica és Virginica mellé e világ tagjai: Seruzi, az olasz építési vállalkozó, Ionica, aki Jaques néven azelőtt az Orient Expressen volt pincér, Stelian úr, a vasgárdisták főnöke, Fanica elődje a resti élén, Caludi, a környék leggazdagabb földbirtokosa, a parókia főgondnoka, Pomenea, a rendőroros parancsnoka, Tudorica, az állomásfőnök, a Könynyűkezűnek nevezett Zsebes, aki úriember volt, Marcel, a zsidó ékszerész, Haikis úr, a nagykereskedő és Lea, az orvosnő, akiknek fel kellett volna varrniuk a sárga csillagot, Mardare, a szűcs, vasgárdista ő is, Scipion őrnagy, a helyőrség parancsnoka, Hassan, az ostáblázó imám, akinek szintén volt rádiója, Sarkis, az örmény szatócs, Tase, a franciatanár, akit még Bukarestbe is meghívtak, Tefik, a részeges török doktor, felesége, Fatminé, aki gimnáziumot végzett, az állomás két koldusa, a nyomorék Bastîrcă és Maricel, a szélütéses vak, Claudiu, a jó modorú vasgárdista postás, aki megszökött, Cristina, a patikus lánya, a szép fenekű Yvonne a dombon lévő bordélyház-

ból, Ioanidis, a szódavízgyáros, Bazil, a patkolókovács, „A Királyi Udvar Szállítója”, Šukuri, a tatár kocsis, Zizi, az órás fia, Costică, a flúgos csil-
lagvizsgáló, Cezărel, a vegytisztító, Jeni asszony, a divatszabónő, Grigorij,
az orosz kocsis, Jovánka, bolgár felesége, Paulică, a kommunista diák, Piciu
pópa, Hermann, a város németje, Chiruța, az özvegy balkáni vlach fiatal-
asszony... És beteljesül a sorsuk, az egymáséba gabalyodva – vagy távoli
erők játékszereként...

2. Lidija Dimkovszka (1971, Szkopje), a másik könyv írója macedóni-
ai, költő és prózaíró. A szkopjei egyetemen tanult, majd Bukarestben
doktorált. Ljubljanában él. A *Tartalék élet* második regénye 2013-ban je-
lent meg. 2014-ben a könyv megkapta az Európai Unió Irodalmi Díját.

A könyv egy fejkön összenőtt macedóniai sziámi ikerpárról szól,
Szrebráról (Ezüst) és Zlatáról (Arany), és küzdelmükről azért, hogy saját
személyiségük, magánéletük legyen. A történetet Zlata meséli. 1984 júni-
usában kezdődik, Szkopje egyik lepusztult lakótelepén, a két kislány kré-
tával rajzolja ki a jövőmondás játékát: ki kivel házasodik majd össze,
hány gyermeke lesz, hol fog élni, férje szegény lesz-e vagy gazdag? És 2012
augusztusában ér véget, ugyanott: most Zlata (nem sziámi) ikerlányai fir-
tatják az ismeretlen jövőt, ugyanazzal a játékkal. Közben eltelik 28 év. A
regényben egymásra torlódik élet, növekedés, siker és fájdalom, gyűlölet,
szerelem és halál, bűntudat, gyűlölet, esküvők és temetések, házasságtörés,
gyilkosság, útlevélfhamisítás, társadalmi szegénységgel álcázott lelki sivár-
ság, istenhit, ünnepek és hagyományok... És mindez beleágyazva a szá-
zadforduló (ezredforduló) politikai hullámverésébe, a kommunizmus és
Jugoszlávia összeomlásába, illetve annak ma is tartó utótörténetébe.

Időrendi sorrendben, szünetek, fejezetekre osztás, cezúrák nélkül vo-
nulnak események, szomszédok, rokonok, apai és anyai nagyszülők, nagy-
bátyák, nagynénék, ángyok, ezek gyerekei, akik közeli vagy távoli falvak-
ban – vagy Szkopjében – élnek, vagy pedig Crna Gorában, Szlovéniában
vagy a Belgrád melletti Pancsovában. Lakodalmak, temetések, gyász, örök-
ség fölötti családi háborúk. A kisgyermekkor, sírig tartó barátságok... De
a lányok sorsát nemcsak a külvilág határozza meg, hanem születési hibá-
juk is. „A középiskolás éveink pedig, amelyeknek a legörültebb, legizgal-
masabb évekknek kellett volna lenniük, a legunalmasabbak voltak.” Az élet
„magunkra hagyatva, barátok és udvarlók nélkül” telt. Az érettségi után
Szrebra jogot akar tanulni – Zlatának, bár őt más érdekelné, vele kell tar-
tania. Boszniában folyt a háború, de időközben Macedóniában béke volt,

és a szülőföld „egyre inkább hasonlított egy országra, saját szimbólumokkal, pénzzel, intézményekkel...”

A lányok egyetemre járnak, barátaik lesznek, kitérül számukra az egyetemes kultúra világa, ami keveredik az ősi szokásokkal, az ortodox (pravoszláv) vallásos hagyományokkal, a manipulált „etno” népzenevel és szövegeivel. Barátaik révén intenzív vallásos élményekhez jutnak egy kolostorban. Szrebra társra talál, egy kvalitásos, a nomenklatúra-osztályhoz tartozó egyetemi hallgatóra, össze is házasodnak – de ez elviselhetetlenségig fokozza életük képtelenségét –, és megérleli a két nővér helyzete radikális megoldásának a keresését. „Nemde a vérünk keveredik mindkettőnknek a testében, a fejünk összekapcsolódásánál? Ha a lábunk vagy a kezünk lett volna összenőve, már rég levágtuk volna őket, mert jobb lett volna egy lábbal vagy egy kézzel élni, szabadon, mint így, hogy mindenünk megvolt, de valójában nem volt semmink.” Vagy: „negyed század, amelyet cél nélkül, a szabadság hiányában és értelmetlenségben töltöttem (...).”

Aztán az ikreket, immár a nyugati orvostudomány legmagasabb fokán, elválasztják – de a műtétet, ami után következnie kellett volna mindkettejük saját, külön életének, csak Zlata éli túl (innen a történet címe, hiszen mindkettejük élete a másik számára volt tartalék). Ahogy ugyanazokban az években Jugoszlávia „sem éli túl” köztársaságainak és autonóm területeinek a szétválasztását – minthogy ez nem sikerült békésen, közmegegyezésre... Az egyetemi évekre esik a boszniai háború: a baráti, rokoni körből többen a szerbek oldalán harcoltak – „mert azok pravoszlávok”. Az események 1996-ig otthon, Szkopjében történnek, majd Zlata kijut a nagyvilágba... Többször utazik London és Szkopje között, megtapasztalja a görögöknek a hazájával, népével (népe nevével) szembeni előítéletét, illetve a macedón identitásnak a bolgárok általi elutasítását is.

Zlata élete a műtét után „megvalósul”, tanul, utazik, kiteljesedik szerelme Bogdannel, a gyermekkori jó pajtással, aki majd iker lányainak apja lesz, de akit meggyilkolnak, és majd halála után derül ki róla, hogy Londonban útleveleket hamisít... A gyermekkori jó barátnő, Roze, valamint Szrebra halála után Zlata kérdése ez: „Az engem ért tragédia közelebbi volt, és nagyobbak tűnt. De nagyobb lehet-e egyik tragédia a másiknál? Az egyik komédia lehet nagyobb a másiknál, de a tragédia sohasem. Minden tragédia a végletekig tragikus (...).”

A könyv egyik fontos szereplője tárgy: Megleni Szent Zlata ikonja – ami éveken át kíséri Zlatát jóban-rosszban, és amit Bogdan a tragikus kiemelésű műtét előtt a templomban hagy (az egyetlenben Londonban, ahol

macedón nyelven tartanak istentiszteletet), mert „nem tudta egyedül hordani az ikon erejének terhét, Isten erejére volt szüksége”.

„[Szkopjében] az egyik előadó figyelmeztetett, nehogy eszembe jusson bemenni valami albán kávézóba, még a végén beletesznek valamit a kávémba vagy a kólámba.” „Az albánok között is vannak jó emberek – válaszoltam neki.” „Igen, vannak – mondta –, én minden nap itt dolgozom velük, de te azért csak vigyázz magadra, nem ismered őket.”

3. A könyvek fordítói, Koszta Gabriella és Czinege-Panzova Annamária kiváló munkát végeztek. Örvendetes, hogy minden gond és baj közepette a magyar könyvkiadás tud gondoskodni jó fordítókról.

Pálinkás János

SZÓTÁRALAP

BALÁZS IMRE JÓZSEF: *ERDÉLYI MAGYAR IRODALOM-OLVASATOK. TANULMÁNYOK, ESSZÉK, KRITIKÁK.* KOLOZSVÁR, EGYETEMI MŰHELY KIADÓ – BOLYAI TÁRSASÁG, 2015.

Viccel indul a kötet: mi az, aminek tíz lába van, három szeme és zöld-rózsaszín csíkos. Nem tudom, feleli a kérdezett, mire a kérdező: én sem, de a helyedben levném a vállamról. Mutatis mutandis az erdélyi irodalom létezik, miközben pontosan nemigen tudjuk definiálni. Ahány erdélyi író, annyi definíciója (olvasata) létezik az erdélyi irodalomnak is. És hogy ki számít erdélyi írónak? Erre a kérdésre sincs pontos felelet, de itt most kilencven év nagyon sok szerzőjéről, illetve művéről olvashatunk (kár, hogy hiányzik a névmutató!), a legfontosabbak, akiket a kötet tartalomjegyzéke is kiemel: Kuncz Aladár, Markovits Rodion, Lám Béla, Karácsony Benő, Bajor Andor, Kányádi Sándor, Páskándi Géza, Szilágyi Domokos, Szilágyi István, Markó Béla, Szőcs Géza, Géczy A. János, Balla Zsófia, Molnár Gusztáv, Bogdán László, Láng Zsolt, Muszka Sándor, de rajtuk kívül a jelenségeket, stílárís, poétikai korszakokat átfogó tanulmányokban, a tran-